

Gogol'ün hikâye ve romanlarında, hiciv sanatının odağını insan karakterindeki ve toplum yapısındaki kusurlar oluşturmaktadır.

Gogol'ün üzerinde durduğu insan kusurlarından bir tanesi, yiyeceğe düşkünlüktür. Yiyeceği düşkünlük konusunun ilk örneğini, "Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları" adlı eserinde görüyoruz. Hikâyeleri anlatan Arıcı Sarı Panko, ilk bölümün önsözünde yörenin geleneksel akşam toplantılarında yedikleri yemeklerden söz etmektedir. Panko, aynı zamanda, karısının yaptığı börek, çörek cinsi yiyeceklerin ne kadar lezzetli olduğunu anlatır. Hatta okuyucuya hitap ederek, evine gelirse onu güzel yemeklerle ağırlayacağını belirtmektedir. İkinci bölümün önsözünde ise, bu toplantılarda bir araya gelenlerin genellikle yemek üzerine tartıştıklarını ve hatta bunu bir kültür konusu olarak kabul ettiklerini görüyoruz.

Yemeğe düşkünlüğün, özellikle ele alındığı ve bir bayağılık örneği şeklinde hicvedildiği tek hikâye ise, "Eski Zaman Beyleri"dir. Tüm ömürlerini çiftlik sınırları içinde geçiren Pulheriya İvanovna ile Afanasi İvanoviç'in en büyük zevkleri yemek yemektir. Evdeki hareketin ve koşuşturmanın tek nedeni, yemektir. Bunun dışında yaşlı çiftin yaşamı son derece sessiz ve tekdüzedir. Bir günü yedi hatta sekiz öğüne bölen bu kahramanlarda, yemek yemenin âdeta bir alışkanlık haline geldiğini görüyoruz. Gece-leri uyuyamamaktan yakman Afanasi İvanoviç'le Pulheriya İvanovna, bunun nedeninin büyük bir olasılıkla fazla yemekten olabileceğini hiç düşünmemekte ve çareyi yine bir şeyler yemekte aramaktadırlar.

Yemek düşkünlüğünün en üst düzeye ulaştığı karakter ise "ölü Canlar" romanında karşımıza çıkan Sobakeviç-'tir. Bir oturuşta, bütün bir koyunun neredeyse tamamını yiyen Sobakeviç bundan büyük bir zevk almaktadır.

Gogol'ün hikâye ve romanlarında görülen bir diğer bayağılık konusu ise, insanların şıklığa ve giyme düşkünlükleridir. Gogol'ün eserlerindeki kahramanlar çoğunlukla giyimi ya da şık olmayı saygınlığın bir ölçütü olarak görmektedirler. Bunun örneklerinden bir tanesi, yine Arıcı Sarı Panko'nun ilk önsözünde verilmektedir. Akşam toplantılarına katılan kişilerden söz ederken Panko köyün zangocu Foma Grigoryeviç'i tanıtır. Ancak Panko bize, köy zangocunun davranışlarını, karakterini ya da

Yazılar 79

inançlarını anlatmak yerine sadece onun evdeyken ya da bir yere giderken nasıl giyindiğini tarif eder. Kısacası karşımızda, köy zangocunun kişiliği yerine, giyimiyle ün yapmış bir kişi durmaktadır. Panko'nun da ona saygı duymasının nedeni, onların bulunduğu çevrenin ölçülerine göre, köy zangocunun iyi giyinmesidir. Aynı eserde yer alan "Noel Arifesi" adlı hikâyede ise, Panko olaylardan daha önemli bulduğu giyim konusundan yine söz etmeye başlar. Köyde kimin ne giydiğini, ne diktirdiğini uzun uzun anlatan Panko bu haliyle Gogol'ün tasvir ettiği Ukrayna yöresi halkının dedikoduya meraklı, sürekli başkalarının ne yaptığıyla ilgilenen tipik bir semboldür.

"ölü Canlar" romanının kahramanı, Çiçikov da giyime son derece düşkündür. Giyimine büyük özen gösteren Çiçikov için, bu durum ruhsal temizlikle eş anlamdadır.

Giyim konusunun trajik bir örneğini ise, "Palto" hikâyesinde görüyoruz. Yeni bir giyim eşyasına sahip olmanın insan ruhu üzerindeki etkisini Gogol, bu hikâyede büyük bir başarıyla dile getirmiştir. O güne kadar insan içine çıkmayan, arkadaşları tarafından dışlanan Akaki Akakiyeviç yeni paltosunu giydiğinde toplum için girmeyi başarmış hatta kendine olan güveni yerine gelmiştir. Arkadaşları ise yıllarca hiç yapmadıkları bir şeyi yaparak, Akaki

Akakiyeviç'in yeni paltosu şerefine davet düzenler. Bu hikâyede, ancak yeni bir palto sayesinde kendine güven duymaya başlayan Akaki Akakiyeviç ve giyme önem veren toplum hicvedilmektedir.

Gogol'ün kahramanları arasında, gösterişe düşkün olanlar da vardır. Gösterişe düşkün insanların hicvedildiği en güzel hikâye "Araba"dır. Eserde iki tane gösteriş meraklısı kahraman vardır ve ikisi de bu konuda son derece ustadırlar. General güzel atıyla gösteriş yaparken

Çertokutski de ata karşılık Venedik işi arabasını ileri sürmektedir. Ancak Çertokutski'nin gösteriş merakını, abartma huyunun tamamladığını belirtmek gerekir.

Gogol'ün hikâyelerinde işlediği, en büyük bayağılık konularından bir başkası da kahramanların yüksek rütbenin hâkimiyetine duydukları inanç ve yüksek rütbe elde etmek tutkusudur. Gogol bu konuyu en ayrıntılı bir biçimde iki hikâyesinde incelemiştir. Bu hikâyelerden bir tanesi "Burun", diğeri ise "Bir Delinin Notları"dır.

"Burun" hikâyesinde, Gogol'ün konuya yaklaşımı tamamen hicivsel bir anlayışla doludur. Hikâyenin kahramanı rütbesini gururu yerine koymuştur. Kişiliğine hakaret edilince buna hiç sesini çıkarmayan Kovalev, rütbesine en ufak bir söz söylendiğinde büyük bir öfkeye kapılmaktadır. Onun için rütbe her şeyden daha önemlidir. Kahramanın bu tutkusu öyle bir düzeye ulaşmıştır ki burnunun yerinden ay-rılarak, etrafta üçüncü dereceden bir memur kılığında dolaşırken bulur. Kovalev burnunu, yakaladığı zaman "herkesin yerini bilmesi gerek bayım" derken, gerçekte, üçüncü dereceden memur rütbesi almanın kendi hakkı olduğunu belirtmektedir. Gogol "Burun" hikâyesinde, yüksek rütbeyi sadece gösteriş yapmak ve rahat bir yaşam sürmek amacıyla isteyen kişileri hicvetmiştir.

"Bir Delinin Notları"nda rütbe tutkusu, daha trajik bir açıdan ele alınmıştır. Hikâyenin kahkamanı Poprişçin, küçük rütbeli bir memur olduğu için dairedeki herkesin özellikle de bölüm şefinin ezdiği bir kişidir. Kimsenin ona saygı duymadığından yakınmaktadır. Poprişçin, yüksek rütbeyi sadece kişiliğine saygı duyulması için istemektedir. Yüksek rütbeyle yaptığı savaşta, en büyük düşmanı onu her an hor gören bölüm şefidir. Poprişçin, bölüm şefine duyduğu öfkeyi dile getirirken sözlerinin uyandırdığı etki hem güldürücü hem de acıklıdır.

Gogol, özellikle bu ikinci hikâyesinde kahramanıyla birlikte, onun aklını yitirmesine neden olan ve yüksek rütbenin hâkimiyetine inandıran toplum koşullarını hicvetmiştir.

Gogol'ün hicvinin odak noktalarından birini de rüşvetçiliğin oluşturduğunu görüyoruz. Memurların rüşvet almalarıyla ilgili hicvin en belirgin, ilk örneği "İvan İvanoviç'le İvan Nikiforoviç" adlı hikâyede verilmektedir. Birebirine küsen iki arkadaşın başından geçenleri anlatırken hikâyeyi aktaran kişi kasaba mahkemesinin binasından da söz eder. Burada görevli memurların rüşvet aldıklarına dair ilk belirti binanın sahanlığında "ricacıların unuttukları" yiyecek cinsi şeylerdir.

Gogol, rüşvetçilik sorununa en ayrıntılı biçimiyle "ölü Canlar" romanında yer vermiştir. Romanın kahramanı Çiçikov'un geçmişini anlatırken yazar, onun memurluk yaptığı yıllara da değinir. Bu bölümde yazar, Çiçikov'un memurluk görevindeyken ricacılardan nasıl rüşvet alındığını alaylı bir dille ortaya koymuştur. Ayrıca Çiçikov'un toprak sahiplerinden ölü mujikler satın alma işini yasallaştırmak için gittiği, adliyede çalışan görevli memurların hiç çekinmeden rüşvet aldıklarını ve rüşvet verenlerin de bunu soğukkanlı bir tavırla karşıladıklarını görüyoruz.

Gogol, bürokrasi ve rüşvetle ilgili hicivlerinde toplum düzeninin aksayan yönlerinden birini ortaya koymuştur.

Gogol eserlerinde gördüğümüz kimi zaman acımasızlaşan, kimi zaman ise yumuşak bir alay havası taşıyan hiciv sanatıyla Rus edebiyat tarihinde, üzerinde en çok tartışılan sanatçılardan biri olmuştur. Çağdaşlarından bir kısmı, Gogol'ü insanları ve toplumu alaya almakla, kusurlu tipler yaratmakla suçlamışlardır. 19.yy'ın en ünlü Rus eleştirmeni Belinski ve çevresindekiler ise genç yazarı büyük şehirlerdeki yaşantının ve düzenin ezdiği "küçük adam" edebiyattaki temsilcisi, toplumsal kurallardaki ve devlet mekanizmasındaki çarpıklıkların amansız tasviricisi kabul etmekteydiler. Aynı zamanda, Rus toplum yaşamının böyle bir cesaretle eleştirilip alaya alınmasının olumlu bir gelişim olduğu inancıyla, Gogol'ün eserlerini toplumsal açıdan değerlendirmeyi uygun görmüşlerdir.

Gerçekten de, Gogol'ün hikâye ve romanlarına bakılınca tasviri yapılan bayağı insan tipleri, toplum düzenindeki çarpıklık ya da eksikliklerin sonucu olarak görülebilir. Bürokratik düzendeki aksaklıklar, önemli düzeylerde görevli kişilerin ahlâksal düşüklükleri, kayıtsızlıkları, büyük şehirlerin acımasız kurallarının "küçük adamı" ne hale getirdiği Gogol'ün sık sık üzerinde durduğu, hicvetmekten kaçınmadığı konular arasındadır. Bir hiciv yazarı olarak, Gogol'ün içinde yaşadığı toplumu ve çağını eleştirmesi kaçınılmaz bir durumdur.

Ancak, Gogol'ün eserlerinde ortaya koyduğu tek hedefi, toplumsal çarpıklıkları göstermek değildir. Hikâye ve romanlarındaki en önemli bir başka hedef de insanın kendisidir. Gogol, tüm eserlerinde insanı insana tanıtmakta zayıflık, kusur ve bayağılıklarıyla insanı gözler önüne sermektedir. Yazarın, insan doğasında bulunan kusurlara göz yumamadığını "ölü Canlar" için yazdığı mektuplarından anlıyoruz. O bu kusurları "duygusal bir hakaret getiren, öldürücü düşmanlar" olarak nitelendirirken, "onları nefretle, alayla ve elime geçen her türlü silâhla izliyorum" demektedir, Gogol, biraz abartarak biraz da gülünçleştirerek başkalarının fark etmediği bayağılık ve kusurları insanlara göstermeyi, sanatının amacı olarak kabul etmiştir. Çünkü Gogol, her şeye rağmen insanın üstün gücüne ve insan doğasına derin bir inanç duymaktadır, "Hayır, insan duygusuz bir varlık değil, eğer ona sorunu olduğu gibi gösterirsen harekete geçecektir, üstelik eskisinden daha çok hareketlenecektir. Çünkü doğa onu esnek yaratmıştır..." derken insanı harekete geçirecek etkenin kendi eserlerinde var olduğunu kastetmekte ve böylece sanatının amacını vurgulamaktadır.

Gogol'ün eserlerinde hicvettiği insan kusurları, sadece kendi içinde yaşadığı çağın ya da toplumun kusurları değildir. Bu kusurlar her çağda ve insan yaşamının her evresinde görülebilecek türdendir.